DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 22.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2015

Orosz hatás a keleti számi (lapp) hónapnevekben

KÓKAI Krisztina

Debreceni Egyetem
krisztina.kokai87@gmail.com

Tanulmányomban a keleti számi nyelvek[1] hónapnév-rendszereire gyakorolt orosz hatást igyekszem feltérképezni. Elsősorban a kolta- és a kildini számi rendszert veszem szemügyre, mivel a teri, ill. az akkalai számi adatok és források meglehetősen korlátozott számban állnak rendelkezésre. Tanulmányomban nem vizsgálom az inari számi rendszert, mivel orosz hatás nem jelenik meg a hónapneveikben.[2]

1. Források

Az első lexikográfiai mű, amely keleti számi adatokat tartalmaz, Arvid Genetz 1891-ben megjelent, a Kola-félsziget számi nyelveinek szókincsét feldolgozó szótára *(Kuollan lapin murteiden sanakirja)*. A szótár kildini, akkalai, teri és notozerói kolta adatokat tartalmaz, ezek azonban pontosabb helymegjelölés nélkül szerepelnek. Sokkal jelentősebb T. I. Itkonen 1958-as

[1] A számi nyelveket tárgyaló szakirodalmakban több csoportosítást és elnevezést használnak, nyelvjárásokként, ill. nyelvekként egyaránt hivatkoznak rájuk. Hajdú Péter (1978: 335) a keleti lapp nyelvjárások közé az inari-lappot, a koltta-lappot és a kolai-lappot veszi fel. Mikko Korhonen (1981: 16–17) kolta lapp, akkalai lapp, kildini lapp és turjalai lapp dialektusokat különít el. Lakó (1986: 22–23) oroszlapp nyelvjárásokról beszél. Sammallahti (1998: 6) inari, kolta, akkalai, kildini és teri számit nevez meg. Szerinte nyelvészeti szempontból nyelvekről, nyelvpolitikai szempontból számi nyelvről és annak variánsairól beszélhetünk (Sammallahti 2008).

[2] Az inari számik hivatalos rendszerükben legalább az 1800-as évek közepétől a finn eredetű hónapneveket használják, pl. *helme mannod* 'február', *huhti-mannud* 'április', *touko mannud* 'május' (Andelin 1861: 423, 428, 430). Erkki Itkonen szótárának adatai: *tammimäänu* 'január', *helmimäänu* 'február', *maalismäänu* stb. (Itkonen 1986: 169; 1987: 95, 107, 108; 1989: 240). Vö. *tammikuu, helmikuu, maaliskuu, huhtikuu, toukokuu.*

szótára *(Koltan- ja kuolanlapin sanakirja I–II.),* amely a kolta és a Kola-félszigeti számi szókincs adatait foglalja magában, s nagy érdeme, hogy nyelvjárási megjelölést is tartalmaz. Feldolgoztam R. D. Kurucs *Саамско–русский словарь* (1985) és Ny. Je. Afanaszjeva *Саамско–русский разговорник* (2010) c. munkáit is.

Újabb kolta adataimat a Sammallahti – Mosnikoff szerzőpáros *Pieni koltansaame–suomi sanakirja* (1988) és *Suomi–koltansaame sanakirja* (1991), valamint Matti Sverloff *Suomi–koltansaame piensanasto* (1989) című szótáraiból gyűjtöttem. Áttekintettem továbbá a *Tiedotuslehti: Koltta-asiain kannatusyhdistys,* ill. a *Sää'mođđâz* című kolta újságok hasábjain megjelent szólistákat is. Előbbi 1975-ben közölte Matti Sverloff adatait a kolta (keleti számi) tizenkét hónapos évről, ill. felhívását hónapnevek gyűjtésére-közlésére (Tiedotuslehti 1975: 11), valamint Vassi Semenoja és Satu Mosnikoff válaszát (Tiedotuslehti 1976: 19–20), utóbbi pedig Heimo Semenoff adatait tartalmazza (Sää'mođđâz 1983: 3).

Feldolgoztam kolta falvakból származó hangfelvételek anyagát is (Korhonen 1971; Grünthal 1992; Vuoti 2007).

2. Kultúrtörténeti háttér

Egy nyelv szókincse általában pontosan tükrözi azokat a kulturális elemeket, amelyek meghatározóak egy adott nép(csoport) számára. A számik szókincsében például nagyon gazdag a hó különböző fajtáit megnevező és a domborzati viszonyokhoz kapcsolódó terminológia, csakúgy mint a rénszarvastartással kapcsolatos lexémakészlet (ld. pl. *biipočoarvi* 'elágazás nélküli aganccsal rendelkező rén(tehén)', *čavččat* 'ősszel született borjú' stb.)[3] (Näkkäläjärvi 2000: 152, 161; Falk 2013: 61, 64).

A kultúrtörténeti gyökerek a számi időszámításban is megfigyelhetők. Az évet két hosszabb egységre, téli *(dálvebealli)* és nyári félévre *(geassebealli)* osztják; ezenkívül nyolc kisebb időegységet különböztetnek meg:

– tél *(dálvi)* decembertől február-márciusig,
– tavasztél *(giđasdálvi)* március végétől/április elejétől májusig,
– tavasz *(giđđa)* májustól június közepéig,
– tavasznyár *(giđasgeassi)* június közepétől július elejéig,
– nyár *(geassi)* július (elejétől végéig),
– ősznyár *(čakčageassi)* augusztus elejétől szeptember elejéig,
– ősz *(čakča)* szeptember elejétől október közepéig,

[3] A számiban Björn Collinder szerint elméletileg kb. 20 000, rénszarvashoz és réntartáshoz kapcsolódó terminus képezhető (vö. Näkkäläjärvi 2000: 144, 149).

– ősztél *(čakčadálvi)* október közepétől karácsony tájáig,
– *skábma* november végétől (amikor a nap eltűnik) januárig (amikor a nap ismét megjelenik) (Näkkäläjärvi 2000: 145–146).[4]

Fontosak számukra azok az időszakok is, amelyek a rénszarvasok természetéhez és jellemző tulajdonságaihoz kötődnek. Ilyen pl. a borjak születésének időszaka *(guottet),* a párzási időszak *(ragat),* a párzási időszak vége, az az időszak, amikor kimerült a rénbika *(golggot)* stb. A rénszarvastartók időszámítása szerint az év ősszel kezdődik (T. I. Itkonen 1984: 482; Näkkäläjärvi 2000: 146).

A számiknál – mint a természeti népeknél általában – az év eredetileg tizenhárom holdhónapból állt (Itkonen 1945: 235). Ezek megnevezésében elsősorban a számukra alapvető, életvitelüket jelentősen meghatározó természeti jelenségek és az évről évre szabályszerűen egymást követő munkafolyamatok rejlenek. A kereszténység terjedésével, az egységes időszámítás megszilárdulásával az északi „végeken" is általánossá vált a 12 hónapos rendszer, amely az európai kultúrkör „vándorneveiből" építkezik.

Dolgozatomban azt vizsgálom, hogyan él egymás mellett a keleti számiknál a régi és az új: mennyi maradt fenn az ősi hónapnevekből, ill. mennyire szorították ki ezeket a „természetközeli" neveket az új, orosz eredetű megnevezések.

3. Nyelvi helyzet a Kola-félszigeten

A Kola-félsziget őslakosai a számik. A (valaha) itt beszélt számi nyelvek: teri, kildini, kolta és akkalai számi. Ezeken kívül a standard oroszt (és annak északi, pomori dialektusát) és a komi izvai nyelvjárását beszélik még a félszigeten. A keleti számi nyelvek kapcsolatba kerültek balti finn nyelvekkel (főleg a karjalai kapcsolatok jelentősek), az északi számival, valamint a norvéggal is (Sammallahti 1998: 26–34; Rießler 2009: 384–385, 394; Blokland – Rießler 2011: 5–8).

A számik eredetileg a Kola-félsziget középső részén és a partvidéki területeken éltek, az elmúlt évszázadokban azonban fokozatosan kiszorították és asszimilálták őket, így mára az egyik legkisebb etnikai csoporttá váltak ezen a területen. Oroszországban ma kb. 2000 számi él, főleg a murmanszki régióban, a legtöbb beszélő a lovozerói területen (Scheller 2011: 81).

Számi nyelvtudással azonban nem rendelkeznek mindannyian. A legutolsó, 2010-es népszámlálás adatai szerint kb. 800 embernek van valami-

[4] Északi számi elnevezések.

lyen szintű[5] nyelvtudása. Potenciális nyelvhasználó[6] kb. 200 fő, az aktív beszélők[7] száma 100 alatt van.

Manapság a **kildini** az egyetlen aktívan használt Kola-félszigeti számi nyelv Oroszországban, a félsziget északnyugati területén. Mintegy 700 fő rendelkezik valamilyen nyelvtudással, de az eloroszosítás, a nyelvcsere miatt a kildini erősen veszélyeztetett helyzetben van. Négy dialektust használnak még ma is: a lovozerói (Luujaavv'r), a kildini (Kiillt), a voronyinszki (Koarrdõgk) és a varzinai (Aarsjogk) dialektust. A legtöbb nyelvhasználó Lovozeróban él, a nyelv standard változata is ez[8] (Rießler 2009: 386–387; 2014: 1; Blokland – Rießler 2011: 8; Scheller 2011: 86).

A **kolták** a nomád életmódot legtovább folytató számi csoport (Forsius 1973: 7). A kolta számit eredetileg a Kola-félszigeten és a norvégiai Neiden területén beszélték. A II. világháború után nagyszámú, Petsamo környékén élő kolta számit telepítettek át Finnországba. A becslések szerint Oroszországban 1000–1500, Finnországban kb. 500–600, Neidenben alig 30 kolta él. Nyelvhasználati adatok: Finnország területén manapság kb. 300-an beszélik a nyelvet, főleg Sevettijärviben (Čevetjäu'rr), Nellimben (Njeä'llem) és Keväjärviben (Kiävváájävri). Oroszországban kb. 20 potenciális nyelvhasználó él, aktív beszélője azonban itt nincs a nyelvnek. A norvégiai kolták anyanyelve feltehetőleg már kihalt vagy a kihalás szélén áll (Scheller 2011: 90; vö. még: http://www.kotus.fi/files/715/ koltansaamenselvitys.pdf).

A kolta nyelvjárási megosztottsága nagy, majdhogynem minden családnak, kisebb közösségnek saját nyelvjárása volt (http://www. saaminuett.fi/ kolttasaamelaiset/koltansaamen-kielestae.html). A kolta nyelvjárások elsősorban Paatsjoki (Paaččjokk), Kolttaköngäs (Kee'uŋges), Petsamo (Peäccam), Muotka (Mue'tǩǩ), Suonikylä (Suõ'nn'jel) és Nuortijärvi (Njuõ'ttjäu'rr, or. Нотозерo) településekhez köthetők (Korhonen 1981: 16). A lexikai különbségek a hónapneveket illetően is megfigyelhetők, adataim alapján minden kolta faluban más-más rendszer él.

---

[5] A nyelvtudás szintje a számiul alig tudók és a folyékonyan beszélők széles skáláján mozog.

[6] Akik jó passzív nyelvtudással rendelkeznek, mindent vagy sok mindent megértenek és gyakran beszélnek.

[7] Aki első vagy második nyelvként folyékonyan beszél, a mindennapi életben a számit használja a beszédtémától függetlenül a kommunikációnak minden szintjén.

[8] A kildini számit manapság azonban szinte soha nem lehet hallani nyilvánosan, szinte kizárólag csak az öregek használják családtagjaikkal, rokonokkal, barátokkal. Ma az orosz dominál gyakorlatilag az élet minden területén, s ennek erős hatása van a kildini számi szókincsére (és nyelvtanára is) (Rießler 2009: 387; 2014: 1–2).

Kb. 20 embernek van valamilyen szintű **teri számi** nyelvtudása. Aktív nyelvhasználó a 2009-es adatok szerint mindössze két, 70 év fölötti számi volt. Az **akkalai számi**nak, sajnos, már nincs aktív beszélője (Rießler 2009: 391; Scheller 2011: 88–89). Ma szinte minden kola-félszigeti számi beszél oroszul is.

Manapság az **északi számi** – mely a Szovjetunió bukása után vált fontossá ezen a területen – a második legjelentősebb számi nyelv a félszigeten, egyre gyakrabban használják lingua francaként is.

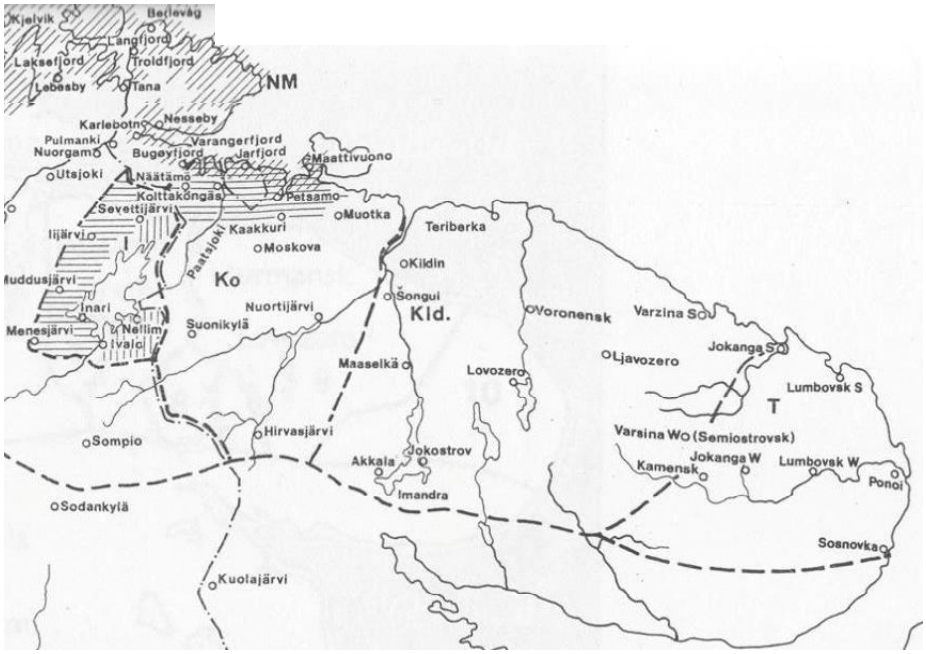

(Forrás: Sammallahti 1998: 5.)

3.1. Nyelvi kontaktusok

a) Oroszország területén a legfontosabb kontaktnyelv minden számi számára az **orosz.** Az első – akkor még szórványos – kapcsolatok a novgorodi kereskedőkkel a 12. században kezdődtek, majd a 15–16. század folyamán – amikor az orosz gyarmatosítók tartósan letelepedtek Észak-Karjalában és a Kola-félszigeten – intenzívebbé váltak. A betelepedés párhuzamosan ment végbe az ortodox egyház misszionárius munkájával. Ekkor kezdődött a számik integrálása az orosz birodalomba és az orosz kultúrába, de az asszimilá-

ciós nyomás ellenére a számik a 19. sz. végéig megőrizték szociális, kulturális és gazdasági identitásukat (Rießler 2009: 391).

Az orosz befolyás a Szovjetunió megalapítása után vált igazán jelentőssé. A kulturális és nyelvi oroszosítás 1945 után a hagyományos számi közösségek felbomlásához, s a számik fokozatos asszimilációjához vezetett. Az oroszt legalább a 19. század közepétől kezdve mindenhol értették és beszélték a félszigeten, a számik körében már ekkor jellemző volt a kétnyelvűség, ez megkönnyítette a nyelvváltást.

Az orosz erős lexikális hatást gyakorol mindegyik Kola-félszigeti számi nyelvre. A kölcsönzés gyakorlatilag minden szemantikai csoportot érint, a legtöbb a házzal, a ház körüli dolgokkal, a mindennapi élettel (öltözködés, étkezés) és a vallással kapcsolatos (Rießler 2009: 391–393, 397–402; Blokland – Rießler 2011: 12–13, 21; Scheller 2011: 81).

b) Fontos kontaktnyelv a félszigeten a **karjalai** is, melyet legalább a 20. század első feléig beszéltek ezen a területen, s jelentős nyomokat hagyott a kolai számi szókincsben[9] (Rießler 2009: 395–396).

c) A Kola-félszigeten jelen van két kisebb kontaktnyelv, a **komi** izvai változata és a tundrai **nyenyec** is. Az 1880-as évek elején kisszámú komi (és elkomiasodott nyenyec) rénszarvastartó család telepedett le a Kola-félsziget középső és keleti részén az Izva folyó mentén. A Kola-félszigeti (elsősorban a teri és a kildini) számi és az izvai komi szoros kapcsolatba került egymással, de mivel az alapvető kontaktnyelv közöttük az orosz volt, így a komi kapcsolat nem hagyott nyomokat a számi szókincsben (Rießler 2009: 393–394; Blokland – Rießler 2011: 6, 13–14, 19).

d) A 17. század elejéig a Kola-félsziget politikailag a Dán–Norvég Korona befolyása alatt állt. A 19. század végén norvég és finn telepesek jelentek meg, főleg a félsziget nyugati részén, az eredeti kolta és akkalai számi területeken. Ezek a kapcsolatok a Szovjetunió megalapítását követő években véget értek.[10] A kildini dialektusra sokkal kevésbé volt hatással ez a kapcsolat, mint a koltára és az akkalaira, amelyek közvetlenül szomszédosak voltak velük. De a legkeletibb teri számi nyelvben is kimutatható sok észak-germán jövevényszó (a teri számik közül a legtöbb az északkeleti partvonal mentén települt le és rendszeres kapcsolata volt a norvég tengeri kereskedőkkel). A

[9] T. I. Itkonen kb. 200, viszonylag régi karjalai jövevényszót mutatott ki a kolai számiban (Blokland – Rießler 2011: 6).

[10] A II. világháború alatt sok finnt és norvégot deportáltak a területről, mostanában csak néhány leszármazott él a murmanszki régióban, és feltehetőleg nincs köztük aktív beszélő.

számiban sok észak-germán jövevényszó van, a legtöbb azonban egészen korai átvétel, pl. a számi nyelvek 'hold, hónap' jelentésű **mānˀ* lexémája a proto-skandináv **mānan-* alakból származtatható (Sammallahti 1998: 253-254; Rießler 2009: 394–395).

4. A hónapnevek rendszere a keleti számiban

4.1. A **Kola-félszigeti** számi hónapnevek meglehetősen kevés forrás – Arvid Genetz, T. I Itkonen, ill. az újabb számi–orosz szótárak – alapján vizsgálhatók.

4.1.1. Genetz 1891-es szótára teri, kildini, notozerói kolta és akkalai adatait (T, K, A jelöléssel) közli. T. I. Itkonen szótárában, Genetzre hivatkozva, teri számiként (lappként) kezeli ezeket az adatokat. Genetz szótárának adatai alapján csak egy meglehetősen hiányos rendszer állítható fel. Ebben az eredeti, belső keletkezésű elnevezések szerepelnek:

ńukč-mānna 'hattyú hónapja (február)' (94);
vīrččе-mānna 'varjú hónapja (március)'[11] (160);
cuvñîs 'hókéreg hónapja (április)' (76);
vi̯ze-mānna 'kis rénszarvasborjú hónapja (május)' (151);
kiesse-mānna 'nyárhónap (június)' (21);
čakč-mānna 'őszhónap (október)' (64).

4.1.2. T. I. Itkonen 20. század közepén megjelent, de az 1900-as évek elején gyűjtött anyaga egy teljesen más oroszországi számi rendszer nyomait tartalmazza. A motivációk között szerepel számnév, növénynév és egyházi eseményhez köthető megnevezés is:
vŭǫ̆s`s^{A}-m. 'első hónap (január)' (237a, 801b);
waourman 'bérlés hónapja' (január)' (237a, 801b);
portšman '(február)' (237a, 399a);
pazman 'szent hónap (április)' (237a);
pietsman 'erdeifenyő hónapja (június, július)' (237a, 374b).

4.1.3. A történelmi helyzet és az oroszosító nyelvpolitika hozadékaként a megszilárdult kildini számi rendszer – **Kurucs** szótárának (1985) bizonysága szerint – a 20. század második felében már az orosz eredetű nevekből építkezett: *janvarr', f'evrall', mārrt* stb.

[11] Sok északi népnél fontos szerepet kap a varjú, melynek érkezése (április környékén) jelenti a tavasz kezdetét; az obi-ugorok ekkor több napig tartó ünnepséget rendeznek (ld. pl. http:// www. nyest.hu/renhirek/madarak-jonnek).

4.1.4. Afanaszjeva 2010-ben megjelent *Саамско–русский разговорник* [Számi–orosz társalgási zsebkönyv] című munkájában viszont a belső keletkezésű hónapnevek egy újabb rendszerét adja közre:

ōдтыгкь мāнн 'újév hónapja (január)' (45);
пōррк мāнн 'hóviharok hónapja (február)'[12] (45);
нюххч мāнн 'hattyúk érkezésének hónapja (március)' (45);
вӯзь кӯннѣтэм мāнн 'borjak születésének hónapja (április)' (45);
кыдт мāнн 'tavasz hónapja (május)' (45);
кēссь мāнн 'nyár hónapja (június)' (45);
сӯйӣн мāнн 'kaszálás kezdetének hónapja, tkp. szénahó (július)'[13] (45);
поаррьк мāнн '(rén)szarvasok vedlésének hónapja (augusztus)'[14] (45);
чēххч мāнн 'ősz hónapja (szeptember)' (45);
пӯдзетѣ рэгкэм мāнн 'szarvasbőgés hónapja (október)' (45);
чāзь ӣӈӈлуввэм мāнн 'víz befagyás hónapja (november)' (45);
коамм ый мāнн 'sarki éj(szaka) hónapja (december)'[15] (45).

4.2. A hónapnevek rendszere a kolta számiban[16]

A kolta hónapnevek számbavétele során a következő szótárak adatait dolgoztam fel: Mosnikoff – Sammallahti: *Pieni koltansaame–suomi sanakirja* (1988) [= MS]; Sammallahti – Mosnikoff: *Suomi–koltansaame sanakirja* (1991) [= SM]; Sverloff: *Suomi–koltansaame piensanasto* (1989) [= Sv], ill. a Tiedotuslehti 1975 [= T 75], 1976 [= T 76] és a Sää'moddâz 1983 [= Sääm].

[12] Vö. a karjalai *tuhukuu* 'hóvihar, hófúvás' hónapja (február).
[13] Július neve ismert 'szúnyogok hónapjaként' *(čušškmaann)* is (Sergejeva 1999).
[14] A bundaváltás augusztus közepén történik, a régi bunda helyett először új, rövid szőrzetet kezdenek növeszteni (vö. északi számi *šnjilčamannu* 'vékonybunda hónapja'). Az új bunda november végére nő ki teljesen (Falk 2013: 50). Ez a megnevezés a lulei számiban azonban a júliust jelöli: *snjiltja-manno* (Grundström II 495b, II 618b).
[15] Vö. fi. *kaamos* < no. *skamtid* 'sötét időszak' (SSA 1: 263b), a számik időszámításának egyik alapvető időegysége.
[16] A kolta számiknál is jellemző, hogy sok kolta lexémát finn jövevényszóra cseréltek, mert az eredeti kolta szót elfelejtették (http://www.kotus.fi/files/715/koltansaamenselvitys. pdf). Egy 1971-es hangfelvétel bizonysága szerint egy Sevettijärviben élő nő, Tatjana Killanen válasza alapján a kolták a beszélt nyelvben egyre inkább a finn elnevezéseket használják.

Mindezek alapján a 12 hónapos kolta rendszer hónapjaira a következő elnevezések használatosak:[17]

január:

oođđ|ee'jj|mään 'újév hónapja' (T 76: 19; Sääm 3; SM 126b);
óóđđ|eedj|peivv|määnn (T 75: 11, T 76: 19, 20; Sääm 3; Sv 83);
vuōs's|mään 'első hónap' (T 76: 20; SM 126b);
taémma|määén (< fi. *tammikuu*) (Sv 83);

február:

tälvv|mään 'télhónap' (T 75: 11; T 76: 19, 20; Sv 25; SM 17a);
nu'bb|mään 'második hónap' (T 76: 20; Sääm 3; SM 17a);
jõnn|pââzz|mään 'nagyböjt hónapja' (Sv 25; SM 17a);

március:

pâ'zzlâšttam|mään 'böjt hónapja' (T 75: 11; T 76: 19, 20; Sääm 3; MS 84a; Sv 52; SM 19b);
lä'znpei'vv|mään 'hónap, amikor Mária örömhír vételének (= Angyali üdvözlet) ünnepe van (márc. 25.)' (T 76: 20; MS 61a; SM 19b);
jõnn|pâzz|mään 'nagyböjt hónapja' (T 76: 20);
vuōrčōs|mään 'varjú hónapja' (SM 67a);

április:

njuhčč|mään 'hattyú hónapja' (Sääm 3; MS 74a; SM 19b);
pââ'zz|mään 'böjt hónapja' (T 76: 19, 20; MS 83b; Sv 27; SM 19b);
böešhši|määnn 'szent hónap' (T 75: 11; Sv 27);

május:

vue'ss|mään 'borjú hónapja' (T 76: 20; Sääm 3; MS 142b; Sv 87; SM 131b);
ǩiđđ|mään 'tavaszhónap' (T 75: 11; T 76: 20; MS 51a; Sv 87; SM 131b);
muerr|määén 'fa hónapja' (Sv 87);

június:

ǩiẹ'ss|mään 'nyárhónap' (T 75:11; T 76: 19, 20; Sääm 3; MS 52b; Sv 40; SM 40a);

július:

suei'nn|mään 'széna hónapja' (T 75: 11; T 76: 19, 20; Sääm 3; MS 113a; Sv 24; SM 16b);

[17] Sammallahti ortográfiáját használtam, kivéve, ahol nála nem szerepel az adat. Abban az esetben, ha csak Sverloffnál fordul elő az adat, az az ő eredeti (meglehetősen következetlen) átírásával szerepel.

augusztus:
på'rǧǧ|mään 'új bunda növesztésének hónapja' (T 76: 19, 20; Sääm 3; MS 94b; Sv 17; SM 9a);
kuålgg|mään 'fáradt rénbika hónapja' (Sv 17; SM 9a);
jieall|määnn (< fi. *elokuu*) (T 75: 11; T 76: 19);

szeptember:
čõhčč|mään 'őszhónap' (T 75: 11; T 76: 19, 20; Sääm 3; Sv 81; MS 16b; SM 122a);
jäu'rr|mään 'tó hónapja' (T 76: 20);
jauvrr|kuéll|määén 'tavi hal hónapja'[18] (Sv 81);

október:
kålgg|mään 'fáradt rénbikák hónapja' (T 75: 11; T 76: 19, 20; Sääm 3; Sv 50; SM 62b);
kolkkasttem|määnn 'ua.' (T 75: 11);
rõõggâd|mään 'párzás hónapja' (T 76: 20; MS 100b; SM 62b);

november:
skamm'|mään 'sötét időszak hónapja' (T 76: 19; Sääm 3; MS 108b; SM 68b);
myördešh|määnn 'sötét időszak hónapja' (T 75: 11; Sv 52);
vu'vrr|mään 'bérlés hónapja' (T 76: 20; SM 68b);
puõlâš|mään 'fagy hónapja' (T 76: 20);
máren|määnn (< fi. *marraskuu*) (T 75: 11);

december:
rosttov|mään 'karácsony hónapja' (T 75: 11; T 76: 19, 20; Sääm 3; MS 100b; Sv 34; SM 27b);
jovla|määnn 'karácsony hónapja' (T 75: 11; Sv 34);
pââ'zz|mään 'böjt hónapja (szent hónap)' (SM 27b).

A kolták egy adott hónapra általában több megnevezést használnak, kivétel a június és a július. Szemantikailag a természeti jelenségekhez, növényekhez, állatokhoz kapcsolódó megnevezések csoportjai jelentősek.

Habár már a 11. században is voltak hittérítők köztük, a számik a 15–16. században tértek át a keresztény hitre (Kerezsi 2009: 274). A kolta számik manapság használatos megszilárdult hónapnév-rendszerében megmutatkozik az ortodox egyház hatása is. Az ősi rendszer, ill. az újabb saját megnevezések keverednek az egyházi hónapnevekkel (annak ellenére, hogy egy teljes egyházi rendszer is lehetséges lenne ld. 6b).

[18] A nagymaréna (Coregonus lavaretus) ekkor ívik.

T. I. Itkonen és más adatközlők adatai alapján részletesebben, dialektológiai szempontból is vizsgálhatóvá vált a kolta számi hónapnév-rendszer. Ez alapján sokkal árnyaltabb képet kapunk a rendszerek diverzitásáról.

	Petsamo (Peäccam)	**Paatsjoki** (Paaččjokk)	**Nellim** (Njeä'llem)[19]
jan.		*tą̣l̥`v́-arʼǵ-m.* 'téli böjttelen időszak hónapja' (Itk 1958: 237a)	*ođđ|ee'jj|mään* 'újév hónapja'
febr.			*tälvv|mään* 'télhónap'
márc.		*ńuχ'tš-m.* 'hattyú hónapja' (Itk 1945: 233), *jɛ̨ǹn-pạ̀`ʒʒ^{e}-m.* 'nagyböjt hónapja', *vŭ̥ọr^{aJ}t̀š-m.* 'varjú hónapja' (Itk 1958: 237a)	
ápr.			
máj.		*kị̥δ́δ^{a}-m.* 'tavasz hónapja' (Itk 1958: 237a)	
jún.	*kiδδ^{a}-m.* 'tavasz[20] hónapja' (Itk 1945: 234)		*suei'nn|mään* 'széna hónapja'
júl.			
aug.	*sɛ̨χ|s-m.* 'bunda (tkp. szőr) hónapja' (Itk 1945: 234)		
szept.		*jaùr̥̀-m.* 'tó hónapja' (Itk 1958: 237a), *vị̥uŕ* 'bérlés hónapja' (Itk 1958: 801b)	*čõhčč|mään* 'őszhónap'
okt.	*rɛ̄γγaD-m.* 'párzás hónapja' (Itk 1945: 234)	*kọł`G`^{A}-m.* 'fáradt bika (párzás végének) hónapja' (Itk 1945: 234; Itk 1958: 143a, 237a)	*rõõkkâm'|mään* 'párzás hónapja', *kolgg|mään* 'fáradt rénbika hónapja'
nov.	*poχrȧv* 'Mária-ünnep hónapja' (Itk 1945: 235), *vūɔ̆ùr̥̀^{e}-mā̆n^{a}* 'bérlés hónapja' (Itk 1958: 801b)	*jav'r^{e}-m.*'tó hónapja' (Itk 1945: 235)	*skamm'|mään* 'sötét időszak hónapja'
dec.		*pazz^{e}-m.* 'kisböjt hónapja' (Itk 1958: 237a)	*rostov|mään* 'karácsony hónapja'

[19] Adatközlő: Erkki Lumisalmi (Vuoti 2007).
[20] Itkonen nyár hónapjaként határozta meg.

	Nuortijärvi (Njuõ'ttjäu'rr, or. Нотозеро)	**Suonikylä** (Suõ'nn'jel)	**Sevettijärvi** (Čevetjäu'rr)[21]
jan.		*vŭõs*^{A}*-m.* 'első hónap' (Itk 1958: 237a)	*vee'rest|mään* 'vízkereszt hónapja'[22]
febr.		*nuÈB*B^{E} *-m.* 'második hónap' (Itk 1958: 237a, 287b), *jɛ̀nn-pạ̀ʒʒ*^{e}*-m.* 'nagyböjt hónapja' (? február) (Itk 1958: 344a)	
márc.	*pạ̀ss-лаśt̀am-m.* 'böjtöt megelőző nap hónapja'[23] (Itk 1958: 237a, 344a)	*vŭõr*$^{a\acute{s}}$*tśɒs-m.* 'varjú hónapja' (Itk 1958: 237a), *lä'znpei'vvmään* 'hónap, amikor Mária örömhír vételének ünnepe van' (Itk 1945: 233)	*cuâŋ|mään* 'hókéreg hónapja', *pâ'zzlâšttam|mään* 'böjtöt megelőző nap hónapja', *vuõrâč|mään* 'varjú hónapja'
ápr.		*ejj*^{e}*-peiv-m.* 'öregember (= húsvét 1.) napjának hónapja' (Itk 1945: 241)	*njuhčč|mään* 'hattyú hónapja'
máj.	*vŭəss*^{E}*-m.* 'borjú hónapja' (Itk 1958: 237a)	*kiðð*^{a}*-m.* 'tavasz hónapja' (Itk 1945: 234)	*såu'll|mään* 'hókása hónapja', *tue'pp|mään* 'járhatatlan utak hónapja', *ǩiđđ|mään* 'tavaszhónap'
jún.	*ǩ'ĭess*^{E}*-m.* 'nyár hónapja (jún.–júl.)' (Itk 1958: 237a)	*Pēđ*^{e}*r-pazz-m.* 'Péter napi böjt hónapja'[24] (Itk 1945: 234).	
júl.	*pọr̀*^{g}*k̀*^{E}*-m.* 'új bunda hónapja' (Itk 1958: 237a)	*pọr̀G*^{E}*-m.* 'új bunda hónapja' (Itk 1958: 237a), *ǩ'iess-m.* 'nyár hónapja' (Itk 1945: 234)	
aug.		*kŭõ.ĺǴ*^{A}*-m.* 'hónap, amikor a párzási időszak véget ér / fáradt rénbika hónapja' (Itk 1958: 237a)	

[21] Adatközlők: Tyyne Fofonoff és Matleena Fofonoff (Riho Grünthal 1992).
[22] A nagyböjt kezdetét megelőző nap.
[23] Ezután kezdődik a böjt (T. I. Itkonen 1958: 344a).
[24] Péter apostol böjti időszaka júniusban (VI. 29.) ér véget.

szept.	*rɛ̄'γγ^{ad}t-m.* 'párzás hónapja' (Itk 1958: 237a)		
okt.	*kọ.ít^{g}ǩ^{A}-m.* 'fáradt rénbika hónapja (hónap, amikor a párzási időszak véget ér)' (Itk 1958: 237a)	*vuəv'r-m.* 'bérlés hónapja'[25] (Itk 1945: 234), *rɛ̄'γγaDt-m.* 'párzás hónapja' (Itk 1945: 234)	
nov.	*vuγr̀^{e}-m.* 'bérlés hónapja' *pazze-m.* 'böjt hónapja' (Itk 1958: 237a, 801b)	*vu̯ə̆mr^{e}-m.* 'bérlés hónapja' (Itk 1958: 237a, 801b), *poχràv-m.* 'Mária-ünnep (templomba vezetésének, XI. 21.) hónapja', *koл'G^{a}-m.* 'fáradt rénbika hónapja' (Itk 1945: 235)	
dec.	*rostov-m.* 'karácsony hónapja' (Itk 1958: 237a)	*pazz^{e}-mān^{a}* 'böjt hónapja', *ros̀to-m.* 'karácsony hónapja' (Itk 1958: 237a, 344a, 451a)	*rosttov|mään* 'karácsony hónapja'

Mivel az adatok meglehetősen hiányos képet adnak a hónapnév-rendszerekről, messzemenő következtetéseket nem lehet levonni rájuk vonatkozóan, néhány megállapítást azonban megkísérelek tenni. Minden településre jellemző, hogy előfordulnak egyházi eredetű elnevezések, melyek keverednek a belső keletkezésű hónapnevekkel. A saját hónapnevek közül sok ősi elem fennmaradt, de újabb megnevezések is mindig születnek, ezek a természethez, ill. életmódjukhoz kötődnek (pl. hókása hónapja, járhatatlan utak hónapja, bérlés hónapja). Az egyházi évhez kötődő hónapnevek közül a nagy ünnepekhez (húsvét, karácsony), ill. a böjti időszakokhoz kapcsolódóak jelennek meg a rendszerek elemeiként.

Az egyházi hatás, az adatok alapján úgy tűnik, Sevettijärviben és Paatsjokiban érvényesül a legerőteljesebben, míg a nellimi hónapnév-rendszerben az ősi elemek őrződtek meg leginkább. Suonikyläben, érdekes módon a január és a február neve számnévi eredetű, ez a számi hónapnév-rendszerekben ritka motiváció. A réntartó kultúrájú Nuortijärvi településen a rénszarvasokhoz kötődő hónapnevek nagyon fontosak, emellett azonban az ortodox egyház hatása itt is felfedezhető.

[25] Ekkor adták bérbe a halászhelyeiket a számik.

5. A hónapnévadás motivációi

a) A természeti népek életkörülményeire utaló nevek

– A leggyakoribb motivációs forrást a természeti jelenségeket adják: hókéreg hónapja (április), sötét időszak hónapja (november), fagy hónapja (november), tó hónapja (szeptember, november),[26] hóviharok hónapja (február), hókása hónapja (május), járhatatlan utak hónapja (május).
– Gyakran szerepelnek motivációs forrásként az évszaknevek is: télhónap (február), tavaszhónap (május), nyárhónap (június), őszhónap (október).
– Növényekkel kapcsolatos elnevezések: erdeifenyő hónapja (június-július), fa hónapja (május).
– Állatokról elnevezett hónapok: hattyú [érkezésének] hónapja (február), varjú hónapja (március), tavi hal hónapja (szeptember).
– Rénszarvasgazdálkodás: rénszarvasborjú hónapja (május), új bunda növesztésének hónapja (július), párzás hónapja (szeptember-október), fáradt rénszarvas hónapja (október).
– Gazdasági tevékenységre utaló elnevezés: a bérlés hónapja (október), tavi hal hónapja (szeptember).

– Ld. még: számnévi eredetű nevek: első hónap (január), második hónap (február).

b) Egyházi indíttatású hónapnevek

Az egyházi év a nagy ünnepek köré szerveződik. Az, hogy az év hónapjait ezek alapján nevezik el, ismert jelenség.[27] Ezekhez a napokhoz különböző időjósló szokások is kapcsolódnak, sőt, az ünnepnapok befolyásolják a mindennapi életet, a munkavégzést is.[28]

Ortodox egyházi hatásra születtek meg, s orosz átvételek a következő keleti számi hónapnevek: hónap, amikor Mária örömhír vételének (= angyali üdvözlet) ünnepe van (március 25.), húsvét (első napjának) hónapja (április), hónap, amikor a Szent kereszt felmagasztalásának ünnepe van (szeptember), Mária-ünnep (Mária templomba vezetésének, november 21.) hónapja, karácsony hónapja (december).

---

[26] Legkorábban ekkor fagytak be a tavak.

[27] Ilyenek például a magyar katolikus egyházi év hónapnevei: *Boldogasszony hava, Böjtelő hava, Böjtmás hava, Szent György hava, Pünkösd hava, Szent Iván hava, Szent Jakab hava, Kisasszony hava, Szent Mihály hava, Mindszent hava, Szent András hava, Karácsony hava*.

[28] Pl. Szent Ivánkor kezdődik a nyár és a halászat az erdei tavakban (T. I. Itkonen 1948: 485).

Meghatározók a böjti időszakok. Két rendkívül fontos böjti időszak van, a két jelentősebb ünnep, húsvét és karácsony előtt, ezek a hónapnevek elnevezésének szempontjából is meghatározóak: a húsvét előtti nagyböjt hónapja (február, március, április), az adventi kisböjt (december), továbbá az apostoli böjt hónapja (Szent Péter és Pál napja, június 28. előtt). Ezeken kívül voltak még Nagyboldogasszony (augusztus 15.) és egyéb jeles napok előtti hosszabb-rövidebb böjtök. A böjtöt megelőző időszakok szintén előfordulnak motivációs forrásként, a kolták esetében a téli,[29] ill. a tavaszi böjttelen időszak[30] (január, ill. május).

c) Mindezek mellett jövevényszavakkal is találkozhatunk a keleti számi hónapok megnevezéseiben. Finn eredetű a kolta számiban a *taémmamäänn* (< fi. *tammikuu*) 'január', *jieallmäänn* (< fi. *elokuu*) 'augusztus', *márenmäänn* (< fi. *marraskuu*) 'november'. Természetesen e térségben (is) jellemző az orosz hónapnevek átvétele: *janvarr', f'evrall' stb.*

6. Összefoglalás

A keleti számi nyelvek belső keletkezésű – mind az ősi, mind az újabb – hónapnevei elsősorban a természeti jelenségek, növény- és állatvilág, továbbá a rénszarvastartás[31] szemantikai csoportjai köré szerveződnek. Idegen hatások közül a kolta rendszerben a finn és orosz, a Kola-félszigeten az orosz a legerősebb. Nagy szerepe volt az ortodox egyháznak, melynek egyik hatásaként egyházi megnevezésekre épülő hónapnév-rendszer is kialakult. Ennek nyomai elsősorban a nagy egyházi ünnepekhez kötődő hónapnevekben maradtak fenn. Jellemzően a kolta rendszerekben a belső keletkezésű és az egyházi eredetű hónapnevek keverednek egymással.

Rövidítések

MS = Mosnikoff – Sammallahti 1988.
SM = Sammallahti – Mosnikoff 1991.
Sv = Sverloff 1989.
Sääm = Sää'mođđâz 1983.
T 75 = Tiedotuslehti 1975.
T 76 = Tiedotuslehti 1976.

(A könyvészeti adatokat ld. az irodalomjegyzékben.)

[29] *tä'lvvargg:* vízkereszt és húsvét közötti időszak (T. I. Itkonen 1958: 571a).
[30] *ǩiđđargg:* húsvét után kezdődik.
[31] A rénszarvastartáshoz kapcsolódó szemantikai csoport a szamojéd nyelvekben, elsősorban a nyenyec rendszerben is megvan (erről ld. Mizser 1975), ott szintén neveztek el hónapot pl. a borjazás időszakáról (április), ill. az agancs nélküli időszakról.

Források

Afanaszjeva 2010: Н. Е. Афанасьева, Саамско–русский разговорник.

Andelin, Anders 1861: Enare-lappska språkprof med ordregister. Societas Scientiarum Fennica VI. Helsingforsiæ.

Genetz, Arvid 1891: Wörterbuch der Kola-lappischen Dialekte nebst Sprachproben. Kuollan lapin murteiden sanakirja ynnä kielennäytteitä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Grünthal, Riho 1992: Tyyne Fofonoffin ja Matleena Fofonoffin haastattelu. Nauhoitearkisto, 15625. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Itkonen, Erkki 1986–1991: Inarilappisches Wörterbuch I–IV. Herausgegeben von Erkki Itkonen, unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XX, 1–4. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

Itkonen, T. I. 1948: Ajanlasku (äi'ge-lohkku). In: T. I. Itkonen. Suomen lappalaiset vuoteen 1945. WSOy, Porvoo. 481–491. = Itk 1948

Itkonen, T. I. 1958: Koltan- ja kuolanlapin sanakirja I–II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XV. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. = Itk 1958

Korhonen, Mikko 1971: Tatjana Killasen haastattelu. Nauhoitearkisto, 11723. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Kurucs et al. 1985: Р. Д. Куруч (гл. ред.) – Н. Е. Афанасьева – Е. М. Мечкина – А. А. Антонова – Л. Д. Яковлев – Б. А. Глухов, Саамско–русский словарь. Са̄мъ–рӯшш соагкнэҺкъ. Русский язык, Москва.

Mosnikoff, Satu 1976: Määnpââji nõõm. Tiedotuslehti. Koltta-asiain kannatusyhdistys 4: 20.

Mosnikoff, Jouni – Sammallahti, Pekka 1988: U'cc sääm–lää'dd sää'nnkĕârjaž. Pieni koltansaame–suomi sanakirja. Jorgaleaddji Oy, Vantaa = MS

Sammallahti, Pekka – Mosnikoff, Jouni 1991: Suomi–koltansaame sanakirja. Lää'dd–sää'm sää'nnkĕe'rjj. Gierjegiisá Oy, Ohcejohka = SM

Semenoff, Heimo 1983: Määnpââi. Sää'mođđâz 19: 3. = Sääm

Semenoja, Vassi 1976: Kuukausien nimet koltaksi. Tiedotuslehti. Koltta-asiain kannatusyhdistys 4: 19. = T 76

Sverloff, Matti 1975: Kuukausien nimet koltaksi (itäsaameksi). Tiedotuslehti. Koltta-asiain kannatusyhdistys 3: 11. = T 75

Sverloff, Matti 1989: Suomi–koltansaame piensanasto. Suáma–sääém sieŏmsäennös. Sevettijärvi = Sv

Vuoti, Elina 2007: Erkki Lumisalmen haastattelu. Nauhoitearkisto, 11449. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Irodalom

Álgu-tietokanta. http://kaino.kotus.fi/algu/

Blokland, Rogier – Rießler, Michael 2011: Komi–Saami–Russian contacts on the Kola peninsula. In: Hasselblatt, Cornelius – Houtzagers, Peter – van Pareren, Remco (eds), Language Contact in Times of Globalization. Studies in Slavic and Germanic Linguistics 38: 5–26.

Erdődi József 1978: Időszámítás a volgai és a permi népeknél, különös tekintettel a mari hó- és napnevekre. Nyelvtudományi Közlemények 80: 55–75.

Falk Nóra 2013: A réntartás és terminológiája az északi lappban. Piliscsaba. [PhD-értekezés.]

Forsius, Henrik 1973: Kolttasaamelaistutkimukset. Tiedotuslehti. Kolttaasiain kannatusyhdistys 1: 7.

Grundström, Harald 1946–1954: Lulelappisches Wörterbuch I–IV. Auf Grund von K. B. Wiklunds, Björn Collinderns und eigenen Aufzeichnungen ausgearbeitet von Harald Grundström. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala, Series C: 1. A–B. Lundequistska bokhandeln, Uppsala – Einar Munksgaard, København.

Hajdú Péter 1978: Lappok. In: Hajdú Péter – Domokos Péter, Uráli nyelvrokonaink. Tankönyvkiadó, Budapest. 334–348.

Itkonen, T. I 1945: Suomen lappalaisten ajanlasku (äi'ge-lohkku). Virittäjä 49: 233–244.

Kerezsi Ágnes 2009: Az uráli népek néprajza. Fenno-Ugrica Pázmániensia II. Piliscsaba.

Korhonen, Mikko 1981: Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki.

Lakó György 1986: Chrestomathia lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Mizser Lajos 1975: A hónapok elnevezései a szamojéd nyelvekben. Nyelvtudományi Közlemények 77: 174–186.

Mosnikoff, Satu – Mosnikoff, Jouni 2006: Selvitys koltansaamen nykytilasta ja tarpeellisista toimeenpiteistä. http://www.kotus.fi/files/715/koltansaamenselvitys.pdf

Näkkäläjärvi, Klementti 2000: Porosaamelaisen luonnonympäristö. In: Seurujärvi-Kari, Irja (toim.) Beaivvi mánát. Saamelaisten juuret ja nykyaika. Tietolipas 164. SKS. Helsinki. 143–165.

Ortodox naptár. In: Magyar Katolikus Lexikon, 10. kötet. Főszerk. Diós István. Budapest, 2005. 243.

Rießler, Michael 2009: Loanwords in Kildin Saami, a Uralic language of northern Europe. In: Haspelmath, Martin – Tadmor, Uri (eds), Loanwords in the Word's languages. A Comparative Handbook. De Gruyter Mouton, Berlin. 384–413.

Rießler, Michael 2014: Kildin Saami. A brief introduction. http://www. academia.edu/8309133/Kildin_Saami

Sammallahti, Pekka 1998: The Saami languages. An introduction. Davvi Girji, Kárášjohka.

Sammallahti, Pekka 2008: http://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/02/25/viikon-kieli-saamelaiskielet

Scheller, Elisabeth 2011: The Sámi language situation in Russia. Finno-Ugric minorities. In: Grünthal, Riho – Kovács Magdolna (eds), Ethnic and Linguistic Context of Identity. Finno-Ugric minorities. Uralica Helsingiensia 5. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. 79–96.

Sergejeva, J. 1999: Kuukaudet. http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Kuukaudet #tab=suomi

SSA = Erkki Itkonen – Ulla-Maija Kulonen (toim.), Suomen sanojen alkuperä I–III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 1992–2000.

*

Russian influence in Eastern Sami's month names

The present paper describes the system of month names in Kola and Skolt Sami, focusing on the linguistic and cultural influences observable in them. The most prominent source of motives for coinage is nature (natural phenomena, plants and animals) and reindeer husbandry. From the cultural aspect, the effect of the Eastern Church is one of the most important factors – so much so that some of the Skolt month names evolved due to this influence. Fasting periods and feast-days were the basis of such naming, and in the latter category, Russian-origin holiday names are characteristic (e.g.: *rostov-mään* 'the month of Christmas'). In Skolt villages, internally formed and church-related month names mingle into a complete system. Today, month names borrowed from Russian are more characteristic to the Sami language of the Kola Peninsula, while spoken Skolt rather uses the Finnish names for months.

KRISZTINA KÓKAI